

ROUSSEAU CU LOGOSANTRİZM VE LAKONOFİLİ: SPARTA BİR MİTİK ÜTOPYA MIDIR POLİTİK ÜTOPYA MI?

Canberk ŞEREF*

ÖZ

Rousseau felsefesi, temelini, doğal durumu kaybetmenin bir yozlaşma olduğu düşüncesi üzerine atar. Filozofun bu argümana yaklaşma biçimi eserden esere değişecektir fakat "logosantrik" düşünme biçiminin Rousseau'daki izleği aynı kalacak, yalnızca buna yönelme biçimi değişecektir. Rousseau hem aydınlanma filozofu hem de romantik düşünür/yazar olarak anılır – saltık ideaya doğru yönelme biçimi en temel olarak filozofun felsefesinde bu şekilde ayrılmaktadır. Romantik metinleri arasında yer alan Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev için "Sparta efsanesi" bu ideanın ütopya karşılığı olur. Rousseau felsefesini büsbütün ele almak çalışmamızın alanını açacaktır, dolayısıyla Rousseaucu felsefenin bir paradigması olduğu göz önüne alınarak Sparta'nın neyi imlediğine odaklanacağız. Rousseau için Sparta nedir? Ya da, Atina ne değildir? Çalışmamızın kaygısı bu sorudur. Bunu cevaplayabilmek adına, tarih için Sparta'nın imgesine danışarak ilk söylevin Lakonofilisi ve ütopyanın anlamını genişletmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: J. J. Rousseau, Logosantrizm, Sparta ve Atina, Ütopya, Prometheus.

ROUSSEAU EAN LOGOCENTRISM AND LACONOPHILIA: IS SPARTA A MYTHICAL UTOPIA OR A POLITICAL UTOPIA?

ABSTRACT

Rousseauian philosophy is founded on the thought that the loss of the natural state is a degradation. The philosopher's approach to this argument changes among his works; however, the change will be that of not the "logocentric" way of thought but only of his manner of approach. Rousseau is often referred to as both an enlightenment philosopher and a romantic thinker/writer – the manner of orientation to the absolute idea in his philosophy is essentially divided as such. For The Discourse on Arts and Sciences, which is placed among his romantic texts, "the legend of Sparta" becomes the parallel of this idea in form of a utopia. Treating Rousseau's philosophy in its entirety would exceed the space of this work, therefore, by keeping in view that in fact, it is a paradigm of Rousseauian philosophy, we shall concentrate on what Sparta symbolizes. What Sparta is for Rousseau? Or, what Athens is not? Such is the concern of this paper. To respond to this, with a debate on the image of Sparta for history, we shall attempt to expand the first discourse's Laconophilia and the meaning of utopia for it.

Keywords: J. J. Rousseau, Logocentrism, Sparta and Athens, Utopia, Prometheus.

* Lisans öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü.

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2020 Güz, sayı: 30, ss. 195-222

Makalenin geliş tarihi: 10.06.2020

Makalenin kabul tarihi: 15.11.2020

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Autumn 2020, issue: 30, pp.: 195-222

Submission Date: 10 June 2020

Approval Date: 15 November 2020

ISSN 2618-5784

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

Ağaçlar arasında bir ağaç, hayvanlar arasında bir kedi olsaydım, bu yaşamın bir anlamı olurdu, daha doğrusu bu sorunun bir anlamı olmazdı, çünkü dünyadan bir parça olurdum. Bu dünya olurdum, oysa şimdi tüm yakınlık gereksinimimle onun karşısındayım. Öylesine önemsiz olan bu us, işte beni evrenin tüm karşıtı yapan bu.

Albert Camus¹

Giriş

Rousseau, felsefe ve entelektüel dünyaya girişini ilk metni olan *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* ile gerçekleştirir. Bu metinde Rousseau tarafından Sparta ve Atina birer örnek olarak karşılaştırılmakta, ikincisi olumsuz bir temsil olarak sunulup ilki ideal alınarak karşı karşıya getirilmektedir. Rousseau'nun ikinci söylevi *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üstüne*, bu karşıtlığı doğa ve kültür biçiminde ele alır. Aynı şekilde *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme* de söz ve yazı karşıtlığını işler. Rousseau'nun filozof olarak yöneliminin ise hem bir romantik hem de aydınlanmacı filozof/yazar olduğu kabul görür.² Genel karakteristik düşünceleriyle, aydınlanma felsefesi geleceğe yönelik ve bireye değer veren görüşüyle akılcı bir gelişimi ve teknolojiyi destekler, bireyleri ve kültürü "aydınlatmayı" amaçlar. Romantizm ise, felsefede olduğundan çok edebiyatta baskın olup, kabaca belirtebileceğimiz bazı özelliklerle bilinir: Bunlar genelde duygusallık -ve beraberinde tutkululuk-, melankoli, nostalji, doğayla birlik veya doğanın içinde kendini unutma ve idealleştirme olarak gözlemlenir. Temelde romantizm, aydınlanmanın akılcı değer biçmelerini yadsıyarak hayal gücünü ve duyguların değerini yüceltmektedir. Rousseau'nun ilk yayınlanan metinleri olan söylevler, başlıca romantik özellikleri barındırırken, geç dönem felsefi metinleri olan *Toplum Sözleşmesi* ve *Emile*, aydınlanmacı ilkeler ile nispeten bir barışmayı gösterse dahi, Rousseau doğaya erişme izleğinden tüm felsefesi boyunca ayrılmamaktadır.

Derrida, *Gramatoloji*'de, Rousseau'yu Batı düşüncesinin metafizik temelli logosantrizminin bir temsilcisi olarak ele alır (Derrida için bu düşünce biçiminin üç baş temsili Platon, Rousseau ve Saussure'dür). Bu kitapta Rousseau metinlerinin yapışökümsel bir okuması gerçekleştirilir. Derrida'nın gözlemine göre, metafizik geleneğinin düşünce biçiminde, Platon'un aklın onları keşfetmesinden önce de halihazırda mevcut olan idealar kuramının düşünme

¹ *Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 2019, s.66.

² Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s.771.

biçimi yatmaktadır. Buna göre, insanın yapması gereken yalnızca mağaradan çıkıp dışarıda mevcut bulunan hakiki dünyayı görme özgünlüğünü göstermektir. “Bu fikre göre diğer her şeyden önce mevcudiyet vardır. Her şeyden önce Logos vardır”.³ Dolayısıyla Platoncu düşünce için bu süreç bir tür hatırlamadır. Rousseau’nun görüşlerinde ise tek hakiki gerçeklik, yani bu saltık idea, “doğa”dır: İnsan, uygarlık öncesi durumunda bütünlük halinde yaşamaktadır, fakat akıl yetisi ve uygarlığın getirileri yüzünden doğadan adım adım kopmaktadır: Bir hakikat ve/ya idea orada yatmaktadır; insanlar ise bu gerçekten koparılmaktadırlar. Yalnız, hem aydınlanmacı düşünce hem de Rousseau’nun romantizmi aynı şekilde bu “idea”ya erişimi amaçlıyor olsa da, aydınlanmacılığın politik ütopya yönelimi (ütopyacılık) akılcı bir biçimde ve ileriye -geleceğe- doğrudur; Rousseaucu romantizmde ise geriye doğru nostaljik bir ütopya arayışıyla karşılaşmaktayız. Bu arayış, Rousseau’daki politik karşılığını Sparta’da bulmaktadır. Sparta’nın idealleştirilmesi ve efsaneleştirilmesi, tarihi olarak çok sık karşılaşılan bir olgudur fakat Rousseau felsefesinde bu eğilimin diğer görüşlerle doğrudan paralellik içinde olduğunu fark ediyoruz. Öyle ki Sparta olduğundan çok daha fazlasını simgeler gibi gözükmektedir.

İncelememiz için Derrida’nın başlıca kuramını almasak da (amacımız Derridacı anlamda bir yapısöküm olmayacak) logosantrizm kavramını ödünç alıyoruz. Rousseaucu söylem, içeriğinde, Derrida’nın da belirttiği gibi, logosantrizm izleğini takip etmektedir. Yani, bu düşüncede “tarih ve bilgi gibi şeyler, dolayısıyla, yalnızca mevcudiyetin yeniden tahsis edilmesi *amacıyla* birer tali yollar olarak, Logos’a geri dönmek için varolmaktadırlar” (Niall, 2004: 71). Bu izlek Rousseau’nun *baş izleğidir*, fakat filozofun felsefi metinlerini temel olarak ikiye ve dolayısıyla *ikincil izleklere* ayırmak gerekmektedir: (1) ilk üç metin, yani söylevler ve deneme; (2) *Toplum Sözleşmesi* ve *Emile*. Erken dönem eserleri olan ilk üç metin romantizm dizgesindedir. Geç dönem eserleri ise aydınlanma dizgesindedirler. İstikamet temelde aynıdır: saltık idea, logos. Şimdi bu istikamet farklı takip edilişi olan biçimsel ayrımları ayırt etmek gerekir ve bunlar da *üçüncül izlekleri* oluşturacaktır. İlk üç metin arasında ilk yayınlanan *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*’in romantizmi, *Lakonofilidir*⁴. İkinci yayınlanan *Eşitsizliğin Kaynağı Üstüne Söylev*’in romantizmi *ilkelciliktir*. *Post-mortem* yayınlansa da bu iki metne yakın zamanda yazıldığı kabul gören *Dillerin Kökeni Üzerine Deneme* ise *sesmerkezcidir* (veya “fonosantrik”). Bu

³ Niall Lucy, *A Derrida Dictionary*, Blackwell Publishing, New Jersey, 2004, p.71.

⁴Lakonofili: Lakonia (Spartalıların yaşadığı Peloponez bölgesinin adı) + philein: Lakonia + sevgisi= Sparta hayranlığı.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

metinlerin “romantizm” ile tanımlanan ortaklıkları, saltık ideaya ulaşma yönelimlerini geriye -en geriye- doğru izlemeyi amaçlamalarıdır. Aydınlanmacı metinler, izleği ileriye doğru takip etmektedir; yani saltık ideaya ulaşmak için hepten başlangıca dönmek değil, insanın elindeki yetiler vasıtasıyla ileri doğru ulaşma yönelimini göstermektedir. *Toplum Sözleşmesi*, aydınlanmacı politik ütopyayı önerir – temel ilkeleri, unutulmuş ya da göz ardı edilmiş “doğal” ve “ideal” ilkeleri uygarlığa tahsis etmeyi amaçlar. *Emile* de aynı şekilde topluma kıyasla küçük resimde bireye bu doğal ve ideal prensipleri özümsetmeye çalışır – pedagoji yoluyla uygarlığa rağmen “doğal” bireyi oluşturmak amaçlanır.

Rousseau tarafından, hakiki dünya doğanın kendisi olarak kabul edildiği için, bu bütünlük halindeki varoluşa gelen her dış müdahale, filozof tarafından bir yozlaştırma temsili olarak ele alınmaktadır. “Köken fikrindeki ayırım/erteleme-olmadan-mevcudiyet” [présence-sans-différence],⁵ eklenti fikrini hor görür. Öyle ki, “ilk çiti çekerek uygarlığa adımı atmış olan kişi”,⁶ Adem ve Havva’yı cennetten kovduran Şeytan ve insanlığa ateşi getirerek altın çağlarını kaybetmelerine sebep olan Prometheus ile eşit derecede kötülüğe sebep olmuştur. *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*’in ele aldığı biçimde bilimler ve sanatlar ise, böylece aynı zamanda hem elmaya hem de ateşe karşılık gelmektedir; bütünlük halindeki varoluşu bozan dış unsur olarak karşılık bulmaktadır. Sparta’nın sosyal yapısına baktığımız zaman da aynı düşüncenin zenofobi şeklinde belirdiğini göreceğiz. Yani, bu devlet, kendi içinde kendine yeterli bir mevcudiyetteyken, yabancıların dış müdahalesini olabildiğince uzak tutmaya çalışmaktadır (Rousseau’ya göre bu tutumuyla da erdemlerini muhafaza etmiş olur). Dolayısıyla, bu tutum da, logosantrik iç-dış (mevcudiyet ve onu bozan) ayırımının politik çerçevede komşuseverlik veya komşusevmezlik ayırımına paralel gelmektedir.

İncelememizin konusu olan “Sparta/Atina”, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev* metni içinde, Rousseau söylemine -ve geleneksel Batı düşüncesine- ait diğer öğelerle bağlantı içindeki bir paradigma olarak kendisinden daha fazlasını da imleyen bir model ve bakış açısı olarak göz önüne alınmıştır. Rousseau felsefesini büsbütün ele almak çalışmamızın alanını aşacaktır, dolayısıyla bu çalışmada Sparta/Atina karşıtlığı Rousseau felsefesinin kalıbı olduğu kabul edilerek ele alınmıştır. Sparta nasıl bir devlettir ve Rousseau’da yoğunlaştırılan ve öne çıkarılan yönü nedir? Rousseau’nun neden daima iki çatışkılı düşünme biçimine -Romantizm ve Aydınlanma- dahil olduğu varsayılır? Bu kaygı ve bu

⁵ A.g.e., s.87.

⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes*, Flammarion, Paris, 2008, s.109.

iskelet üzerinden ilerleyecek ve buraya kadar Rousseau düşüncesini izleksel kalıplara ayırdıktan sonra, kendimizi üçüncül izlek olan Lakonofili bağlamıyla sınırlayıp kapsamını tarih ve ilgili düşünce alanıyla genişletmeye çalışacağız.

Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev: Sparta/Atina

Sparta'nın politik ve tarihi incelemelerdeki etkisi şüphe götürmezdir. Fakat bu etkinin tamamen gerçekçilik sınırlarında kaldığı daima bir tartışma konusu olagelmıştır. Öyle ki Sparta "imgesi" daima bir efsaneleştirmeye maruz kalmıştır. Bu imgeye hayranlık, Lakonofili olarak adlandırılır. Bu eğilimin göndergesi olan "Sparta vahası"⁷ bilindik bir olgudur ve sıklıkla "Lykurgos Sparta'sı"na gönderme yapmaktadır. "Xenophon ve Plutarkhos gibi yazarların Sparta toplumu için duyduğu hayranlık, onun tek biçimli yapısını abartmalarına, eşitlikçi idealinden nadiren kopmalarına ve tarihi değişim süreçlerini bulanıklaştırmalarına sebep olmuştur. Karşılığında, bu bakış açısı, onları takip eden, statik bir toplumun dinamik bir toplumda mevcut olmayan (örneğin demokratik Atina) sabitliği sunabileceğini kabul eden düşünürlere Sparta'yı oldukça çekici kılmıştır".⁸ Dolayısıyla, bu tanım Rousseau için tamamen yerinde olsa da, Lakonofili yalnızca Rousseau'ya özgü değildir. Atina'nın antik dönemdeki Sparta'nın çağdaşı aristokrat sınıf dahil, Rousseau'ya kadar birçok düşünürde de karşılaştığımız bir eğilimdir.⁹ Yine de politik olarak takdir etmek bir yana, Lakonofili yoğun bir hayranlığı ifade etmektedir. Rousseau'ya geldiğimizde de bu efsaneleştirme eğilimi çok daha güçlü bir şekilde ve filozofun felsefesini tamamında gözlemlenmektedir.

Rousseau'ya göre tek hakiki erdem, doğal ahlaktır. İdeal devletin kabaca görevi ise yurttaşlarını bu ahlaka ve doğal duruma olabildiğince yakın tutmak olacaktır. Fakat cumhuriyet Roma'sı (ki imparatorluk döneminde bu değişmiştir) ve Sparta dışında bunu sağlayabilme istisnasını göstermiş bir devlet olmamıştır.¹⁰ "Dolayısıyla Rousseau'nun ilk modeli doğal durum iken ikincisi de Sparta'dır. Sparta, bu doğal duruma son derece yakındır. [...] Dış kötülüklerden izoledir çünkü kendine yeter haldedir. [...] Bilimler ve sanatların gelişiminin, bir ulusun ahlaki üzerine olumsuz etkilerini inceleyen Bilimler ve

⁷ "Spartiate mirage" -fr. François Ollier tanımı.

⁸ Sarah B. Pomeroy, *A Brief History of Ancient Greece*, Oxford University Press, New York, 2004, s.132.

⁹ Jennifer Tolbert Roberts, *Athens on Trial*, Princeton University Press, New Jersey, 1994, s.166.

¹⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, s.140.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

Sanatlar Üstüne Söylev’de, Sparta, şaşırtıcı olmayan bir şekilde Atina’nın baş rakibi olarak ele alınmaktadır.¹¹ Hatta “Rousseau için hakiki bir sorgulama olmaktan çok, Atina bütünüyle erdemli Sparta’nın bir kösteği olarak işlev görüyor gibi gözükür”.¹² Sparta tarihi hakkındaki bilgisi ve görüşleri bakımından ise Rousseau’yu en çok etkileyen isim muhtemelen Plutarkhos’tur, ki kendisi de bundan şu şekilde bahseder: “Beni kendisine en çok bağlayan ve kendisinden en çok yararlandığım kitaplar Plutarkhos’unkilerdir.”¹³

Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev, Dijon Bilimler Sanatlar ve Edebiyat Akademisi’nin yarışma sorusuna cevap olarak kaleme alınmıştır: “Bilimlerin ve sanatların gelişmesi ahlakın düzelmesine yardım etmiş midir?” Rousseau, metne girmeden önce Horatius’tan bir alıntıyla başlar: “İyi görünüşe aldanırız.”¹⁴ Bu, Rousseaucu düşüncenin unutmayacağı bir prensip olacaktır. Oysa filozofun kabul ettiği üzere *yabani insanda* görünüş de olmak da birdir. Örneğin, pedagojik ideali Emile örneğinde de, ona duygularını gizleme becerisini öğretmemeyi doğru bulacaktır.¹⁵ Dolayısıyla, maske, buradaki anlamıyla yalan, gizlilik, doğrudan olmayış gibi doğal olmamayı imleyen durumların imgesi yerini alacaktır.

Metne giriş yapılan ilk paragraf, “insanın zekâsı ile” ilerlemesine ve yükselmesine değinir ve son birkaç yüzyılda “yeniden” gösterilen gelişmelerden övgüyle söz eder:

“Avrupa yeniden ilkçağın vahşiliğine dönmüştü. Bugün çok aydınlanmış kıtamızdaki ülkeler, birkaç yüzyıl önce bilgisizlikten daha kötü bir durumdaydılar. Bilgisizlikten daha beter, acayip bir bilim taslağı¹⁶, gerçek bilimin yerini almış ve onun yeniden doğmasına engel olmuştu. İnsanları sapıtmadan kurtarıp doğru yola sokmak için bir devrim gerekiyordu. Bu devrim en az beklenen yerden geldi: Edebiyatın bizde doğmasına, edebiyatın ezeli düşmanı olan Müslümanlar sebep oldu.”¹⁷

¹¹ Stephen, Hodkinson & Ian Macgregor Morris [Edt.], *Sparta in Modern Thought*, The Classical Press of Wales, Swansea, 2012, 114.

¹² Jennifer Tolbert Roberts, “Athens on Trial”, s.164.

¹³ Jean-Jacques Rousseau, *İtiraflar*, çev. Kenan Somer, Işık Yayınları, İstanbul, 2011, s.38.

¹⁴ Jean-Jacques Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, çev. Tahsin Yücel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.5.

¹⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Emile ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018b, s.475.

¹⁶ Simya.

¹⁷ Jean-Jacques Rousseau, “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev”, s.7.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

Rousseau, burada Rönesans ve klasik geleneğin doğuşundan söz etmektedir. Dolayısıyla sanat, bilim ve edebiyat önceki çağın sapkın eğilimlerini aşmanın hem aracı hem de getirisi rolünü almaktadırlar. Biraz ileride de Rousseau buna “yazma ve düşünme sanatının doğması” olarak değinir. Demek oluyor ki zekâ, akıl, bilim ve sanatlar bir tür “aşkınlaşma” yoludurlar. Öyle ki bu aşkınlaşma, ilk durumda bir yeti şeklinde insanı “yokluğundan” çıkarmakta, ikinci örnek olan Rönesans döneminde de sapkın bir kültüre karşı devrim şeklinde iş görmektedir. Aslında Rousseau bunu *Eşitsizliğin Kaynağı Üstüne Söylev*'de “yetkinleşebilme yetisi” (perfectibilité) ile ifade eder. İnsanı diğer canlılardan ayıran, “peş peşe tüm yetileri de beraberinde getiren” bu yetidir.¹⁸ Aynı zamanda “insanın tüm bahtsızlıklarının kaynağı; zamanla, onu günlerini *sakin ve masumca geçirdiği bu temel durumundan ayıran; asırların geçmesiyle bilgilerini ve yanlışlarını, kötülüklerini ve erdemlerini meydana çıkarıp hem kendinin hem de doğanın zorbası haline getiren yetidir*”.¹⁹ Dolayısıyla akıl, zekâ ya da bilinçle paralel alabileceğimiz bu yeti, akılla beraber, Rousseau'ya göre bizzat insanı doğal halin cennetinden mahrum bırakmış olan yetidir. Bozuk bir kültürden bağımsızlaşmayı sağlayabildiği doğrudur fakat aynı zamanda bizzat insanın bahtsızlıklarının sebebi olan da yine bu yetidir.

201

Bilim ve sanatların yokluğu, Sparta örneğinde olduğu gibi, cumhuriyet dönemi Roma için de doğal ve ahlaki varoluş anlamına gelmektedir. Fakat Roma'nın fethettikten sonra Atina'nın kültürünü benimsemesinden de Rousseau şu şekilde bahseder: “O zamana kadar Romalılar erdemi yaşayışlarında göstermekle kalmışlardı: Erdemin bilimini yapmaya başladıkları gün her şey mahvoldu.”²⁰ Aynı şekilde Roma'nın cumhuriyetin erken dönemine Montesquieu de “sanatı olmayan bir şehir”²¹ olarak değinir.

Rousseau'nun ahlak anlayışı -ki bilim ve sanatlara karşı argüman, ahlakı bozma bağlamında ilerlemektedir-, ahlakın saf halinin doğal durumda bulunduğu fikrinde yatmaktadır. Rousseau, bu fikrini asıl olarak *Eşitsizliğin Kaynağı Üstüne Söylev*'de açımlayacaktır. İnsan doğada tamamen iyi niyetli bir canlı olarak varolduğundan değil, “öz-sevgisi” (amour de soi) “merhamet” (pitié) ile dengelendiğinden dolayı bilginin sağladığından daha “ahlaklı” bir

¹⁸ Jean-Jacques Rousseau, “Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes”, s.80.

¹⁹ A.g.e., s.80. İtalik bize ait.

²⁰ Jean-Jacques Rousseau, “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev”, s.16.

²¹ Montesquieu, *Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler*, çev. Berna Günen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s.5.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

durumdadır²² – vicdanını dinlemesi yeterlidir.²³ *Yabani insanda* duygular karmaşıklaşmadan onu egemenliği altına aldığından, akıl yetisi ile duygularını aşabilme becerisi de asgari seviyede olduğundan dolayı, “bu duyu onda daha müphem ama canlı, uygar insanda daha gelişmiş ama zayıftır”.²⁴ “Doğal durumda, yasaların, ahlakın ve erdemın yerını alan odur.”²⁵ Rousseau’nun yaptığı tanıma göre, karşısındaki acı çeken bir canlıyı gören *yabani insan*, müdahale etmeden duramaz (yani itilimlerine aşkınlaşamaz) ama bir filozof -ya da uygar insan- gözünü, kulağını kapayıp kafasını çevirebilir.²⁶ Dolayısıyla bu fikrin nihai çıkarımına göre ahlak ve erdem öğretilmesine ihtiyaç duymaz, insan zaten doğallığa yakın olunduğu kadar ahlaklı olacaktır:

“Ey erdem, basit ruhların yüksek bilgisi, sana ulaşmak için bu kadar zahmete ve külfete gerek mi var? Senin ilkelerin bütün yüreklerde yazılı değil mi? Gerçek felsefe işte budur; biz onunla yetinmesini bilelim; edebiyat dünyasında ölmezlik kazanan ünlü insanların şan ve şerefını kıskanmadan kendimizi onlardan ayıralım; aramızdaki ayırım, eskiden iki büyük milleti birbirinden ayıran şerefli ayırım olsun: Onların da biri iyi söz söylemesini, öteki iyi iş görmesini biliyordu.”²⁷

Şimdi Antikçağ için bu doğal ahlakın temsili Rousseau’ya göre Sparta’dır; karşıt ideal ise Atina’dır. Öyle ki, Rousseau’ya göre Atina “zarıflığın ve zevkin merkezi, hatipler ve filozofların ülkesi, sanatçıların baş uğrağıdır” ve bu karakter, ahlakın bozulduğu tüm diğer çağlarda da taklit edilmektedir. Oysa Sparta’dan yalnızca manevi anlatılar ve yapılan işler kalmıştır. Bu devlet, incelikleri ve sahte erdemleri ile değil, kahramanlıkları ve hakiki erdemıyla anılmaktadır.²⁸ Rousseau, bunun sebebin Sparta’nın bilimler ve sanatları kapısından içeri almaması olduğuna değinir:

“Unutmayalım ki, Yunanistan’ın tam ortasında *mutlu bilgisizliği* kadar, akla uygun yasaları ile ünlü bir site, kahramanlıkları insanlığına sınırlarını aşmış, yarı tanrı olmuş insanların kurduğu bir cumhuriyet doğmuştur. Ey Sparta! Boş bir inancın lanetle

²² Jean-Jacques Rousseau, “Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes”, ss.95 ve 98.

²³ Jean-Jacques Rousseau, “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev”, s.33.

²⁴ Jean-Jacques Rousseau, “Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes”, s.95.

²⁵ A.g.e., s.98.

²⁶ A.g.e., s.97.

²⁷ Jean-Jacques Rousseau, “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev”, s.33.

²⁸ A.g.e., s.14.

*Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik
Ütopya Mı?*
Canberk ŞEREF

andığı ülke! Kötülükler güzel sanatlarla birlikte Atina'ya girerken, zorba bir hükümdar orada bütün çabasını şairler şairinin eserlerini toplamaya harcarken²⁹, sen sanatçıları, bilimleri, bilginleri duvarlarından dışarı kovuyordun³⁰

Rousseau, bilimleri insanlara getiren tanrının nasıl bir kötülük getirdiğinden ve mitolojiye yansımaları biçimiyle halkların görüşünün bunu nasıl onayladığından bahseder. Bu tanrı Mısırlılardaki Teuthus (yazı, akıl, bilgeliğin tanrısı; Toth³¹), Yunanlılarda da Prometheus'tur,³² ki kitabın 1750 yılındaki ilk basımının kapak resminde de bir gence meşaleyi getiren Prometheus ve onu engellemeye çalışan bir satir vardır. Buna göre aslında Rousseau'nun işlediği motif, cennetten kovulma mitine bir paraleldir. Tanrı, Rousseau'ya göre, bunun kötülüğünü bilerek bizi bilinçlilikten koruyordur:

“İşte Tanrı hikmetinin bize uygun gördüğü *bilgisizlikten* kurtulmak için harcadığımız boş çabaların cezası her zaman böyle lükse, ahlaksızlığa ve köleliğe düşmek olmuştur. O hikmet, bütün yaptığı işlerin üzerine kalın bir örtü çekmekle bizi boş araştırmalara dalmaktan korumak istemişti. Ama biz onun hangi dersinden yararlanmasını bildik? Yahut, hangi dersini ihmal ettik de başımıza bela gelmedi? Milletler, şunu bilmiş olsun ki doğa, çocuğunun elinden tehlikeli bir silahı çekip alan bir ana gibi sizi bilimden korumak istemiştir. Bize açmadığı her sır, başımıza dert getirecek bir şeydir; bilgi edinmekte zahmet çekmemiz, onun en hayırlı tedbirlerinden biridir.”³³

Her koşulda doğa durumu bir masumiyeti simgelerken, bilim ve sanatlar yozlaştırıcı bir etkide kabul edilmektedir, yani insanı doğa durumundan koparan birer araçlardır. Hatta bu bakımdan Rönesans'a denk

²⁹ Burada Rousseau, Peisistratos'un Homeros'un destanlarını dertletmesinden bahsediyor. Peisistratos, parça parça 561 yılından 527 yılına kadar tiranlık yapmıştır. Dionysia şenliklerini resmileştirmiş ve ilki 534 yılında olan tragedya yarışmalarını düzenlemiştir. Ama Lykurgos'ta değinilene göre (s.8), Plutarkhos da Homeros şiirlerini Sparta'ya getirmiştir.

³⁰ A.g.e., s.14. İtalik bize ait.

³¹ Toth, yazı, ölüm, dışarı, kötü, eklenti, öteki vb. arasındaki bağıntılar için (ama aslında bunlarla kısıtlanamama durumuna) özellikle bkz. Derrida, *Platon'un Eccanesi* I. kısım, 3. bölüm, çev. Zeynep Direk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.

³² Jean-Jacques Rousseau, “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev”, s.17.

³³ A.g.e. s.31. İtalik bize ait.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

gelen matbaanın icadı dahi Rousseau tarafından bir kötülük olarak yorumlanmaktadır.³⁴

Sadelik ve temiz yüreklilik, uygar insanda artık kaybolmuşken, ilkel halkların dışında, barbarların durumu dahi Rousseau tarafından “altın çağ” olarak görülür;³⁵ bu barbar halklarla bizzat savaşta olan Caesar’ın bile “erdemlerini içi açılarak” anlattığından bahseder.³⁶ Rousseau’nun asıl dikkatini çeken bu halkların özgürlükten vazgeçmeyen mizaçlarıdır. Uygarlıktaki insan ise “her yerde zincire vurulmuştur”³⁷ çünkü “bilim, edebiyat ve sanatlar insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örter; özgür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları özgürlük duygusunu söndürür. Onlara kölelik hayatını sevdire; onları uygar milletler dediğimiz topluluklar durumuna sokar.”³⁸

Lüksler, yeni ve gereksiz ihtiyaçları besleyerek insanı durmadan daha yapay hale getirmekte, doğal ihtiyaçlarıyla yetinebileceği doğal durumundan koparmaktadır; ki lüks, sanatlar ve bilimler daima baş başa gitmektedirler.³⁹ Şimdi, sorunun kökeni bir yozlaşma ya da kopuştan gelir. Rousseau’ya göre bu şekilde gerçekleşen basitlik ve masumiyetin kaybedilmesi, “bir kıyıda uzaklaşmak” anlamına gelmektedir, ilk çağların “tanrılarla birlikte yaşayan” (yani tapınım alanlarıyla iç içe olan) halkları ile uygar insanın ayrımı ortaya çıkar. Dolayısıyla lüks, sanatlar ve bilimler uygar insana ait olduğu için, Rousseau’nun metnin yazılma sebebi olan ilk soruya cevabı “hayır” olacaktır, “bilimler ve sanatların gelişmesi ahlakın düzelmesine yardım etmemiş, tam aksine ahlakı yozlaştırmıştır.” Rousseau, yazısını, bu cevabı Sparta ve Atina karşıtlığına gönderme yaparak verdiği şu paragraf ile bitirir:

“Ey erdem, basit ruhların yüksek bilgisi, sana ulaşmak için bu kadar zahmete ve külfete gerek mi var? Senin ilkelerin bütün yüreklerde yazılı değil mi? Gerçek felsefe işte budur; biz onunla yetinmesini bilelim; edebiyat dünyasında ölmezlik kazanan ünlü insanların şan ve şerefini kıskanmadan kendimizi onlardan ayıralım; aramızdaki ayrım, eskiden iki büyük milleti birbirinden

³⁴ Yorumları aksini gösterse bile Rousseau katiben bağınaz bir düşünür değildir. Teizmi de kiliseye bağlı bir inanç olmaktan çok bireysel bir inançtır.

³⁵ Jean-Jacques Rousseau, “Dillerin Kökeni Üstüne Deneme”, s.37.

³⁶ Jean-Jacques Rousseau, “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev”, s.13.

³⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017b, s.4.

³⁸ Jean-Jacques Rousseau, “Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev”, s.8.

³⁹ A.g.e., s.23.

ayıran şerefli ayırım olsun: Onların da biri iyi söz söylemesini,
öteki iyi iş görmesini biliyordu.”⁴⁰

Tarih ve Sparta

Sparta'nın söz konusu efsaneleştirilmesi bir yere kadar Platon'da mevcutken, Aristoteles Sparta'ya daha gerçekçi ve nesnel yaklaşacaktır. Ayrıca Aristoteles'in, Peloponez Savaşları ve Sparta'nın Atina demokrasisini yıkması sonrasında dünyaya geldiği için, Sparta'yı başarılı bir dönemde tanıdığı da söylenemez. Hatta Aristoteles şöyle bir gözlem sunar: “Atinalılar her yerde oligarşileri, Spartalılar da halk hükümetlerini [demokrasi] yıkmışlardır.”⁴¹ Elbette bu bir hınç değildir, daha çok “büyünün” etkisinde kalmadan yapılan bir yorumdur. Aristoteles'in eleştirileri, özellikle teoride ideal gözüken yasaların pratikteki aksaklıklarına yönelmektedir.⁴² Bertand Russell da Aristoteles'in eleştirel Sparta gözleminden şu şekilde bahseder: “İfade biçimi o kadar yalın ve gerçekçidir ki ona inanmamak çok zordur.”⁴³ Aynı sayfada, yine Russell'a göre, “insanların hayal gücünü besleyen Aristoteles'in Sparta'sı değil, Plutarkhos'un mitik Sparta'sı ve Platon'un *Devlet*'indeki idealleştirmesidir”.

205

Rousseau'nun Sparta üzerine görüşlerini en çok etkileyen iki isim de şüphesiz Platon ve Plutarkhos'tur (aslında, Russell, *Devlet*'in Rousseau'yu etkilediğini iddia etse de Sparta asıl *Yasalar* diyalogunda kapsamlı olarak doğrudan ele alınır, fakat Platon'un özellikle *Devlet*'te ele alınan sanatlar üzerine olan görüşlerinin Rousseau'daki etkisini ilişkilendirmek de pek zor olmayacaktır). İncelememizde Plutarkhos'un *Lykurgos'un Hayatı*'na (daha doğrusu Lykurgos Spartası'na) odaklanacağız fakat Atina ve Sparta karşıtlığı meselesini devletlerin antik dönemdeki çağdaşı olan tarih yazarlarında en doğrudan ele alan kaynak Thukydides'tir. Bu yüzden Thukydides'in *Peloponnesos Savaşı*'nı da ele almak bağlamımız adına gereklidir. Sparta'nın tarihteki ideali ve gerçekliği ise başlı başına bir tartışma konusu olduğundan dolayı çalışmamızın buradaki sınırlarını aşmaktadır. Şimdilik Rousseau'nun görüşleri sınırında kalacağımızdan dolayı, bu ikisini iç içe kabul edeceğiz.

⁴⁰ A.g.e., s.33.

⁴¹ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Yayınevi, İstanbul, 2017, s.191.

⁴² Bkz. a.g.e., ss.68-69.

⁴³ Bertrand Russell, *A History of Western Philosophy*, Routledge, London, 2004, s.104.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

a. Lykurgos'un Hayatı

Spartalı yasa koyucu, Antikçağ'da devletin anayasasının kurucusu kabul edilen, az çok mitik bir figür olan Lykurgos'un doğum tarihi tamı tamına bilinmemektedir, ama aşağı yukarı M.Ö. sekizinci yüzyılın sonlarında doğduğu kabul edilir. Lykurgos'tan önce, Sparta'nın kralı ağabeyi Polydektes'tir. Polydektes, tahtta uzun süre kalamadan ölür ve onun yerine Lykurgos geçer. Ama Polydektes'in bir oğlu doğar ve eşi Lykurgos ile fesat bir anlaşmayla onu tahta geçirmeyi önerse de Lykurgos reddeder.⁴⁴ Lykurgos, Platon'un tahtta gözü hiç olmamasından dolayı onu en çok hak eden kral ideali simgesini edinmiş olur.

Lykurgos bundan sonra Sparta'dan ayrılıp gezgin hayatına başlar. Gezilerinde birçok kültür ve yasa biçimlerini gözlemleme şansı eline geçer.⁴⁵ Kente döndüğündeyse Spartalılar onun ülkeyi yönetmesini ister. Bundan sonra Lykurgos, yeğeni Kharilaos'u da yanına katarak (Sparta'yı iki kral yönetir) darbe gerçekleştirir. Delphi tapınağına giderek Apollon'un hakkındaki kehanetini öğrenir ve ilahi takdiri ile geri döner. Böylece Lykurgos devletin başına geçer ve reformuna başlar. Lykurgos senatoyu kurar ve ephoros⁴⁶ makamını oluşturur. Sonrasında:

"Lykurgos'un giriştiği ikinci ve en cüretli reform, toprakların yeniden paylaşılmasıdır. Mal mülk eşitsizliği o hale gelmişti ki, şehir topraksız, varlıksız insanlarla doluydu ve bütün servet küçük bir azınlığın elinde toplanmıştı. Lykurgos, Sparta'dan hayâsızlığı, kıskançlığı, cimriliği, gösterişi ve bunlardan daha köklü ve daha yıkıcı olan toplum hastalıklarını, yani zenginliği ve yoksulluğu söküp atmak için, bütün memleketin orta malı olması, toprakların yeniden bölüşülmesi gereğine yurttaşları inandırdı. Herkes geçim bakımından eşit olacak, kimsenin erdemden başka üstünlüğü olmayacaktı. Çünkü aslında insanlar arasında ayrılık ve eşitsizlik yoktu. Ayrılık ve eşitsizlik olsa olsa kötü davranışlarla iyi davranışlar arasında

⁴⁴ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, ss.5-6.

⁴⁵ A.g.e., ss.7-8.

⁴⁶ Sparta'nın politik yapısında oldukça önemli olan 5 kişilik gözetmen kurulu. Görevleri kabaca gözetmenlik, yasa ve adetleri ya da normları korumak ve sürdürmektir. Krallar dahil hiçbir rütbe ephorosların gözetiminden muaf değildir.

olabilirdi.⁴⁷ Söylediklerini gerçekleştirerek [...] toprak dağıtımını yaptı.”⁴⁸

Lykurgos, toprak paylaşımını yaptıktan sonra altın ve gümüş parayı ortadan kaldırıp, yürürlüğe demir para sokar ama bu paranın ayrıca daha da değersizleştirilmesi için “demir ateşte kızdırıldıktan sonra sirkeye sokulup soğutulacak ve böylece kolay kırılıp zor işleneceği için hiçbir değeri kalmayacaktı”.⁴⁹ Bununla, Lykurgos’un amacı dış ticarete bağımlılığı kaldırmak ve sermaye ya da zenginliklerinin yozlaştırıcı etkisini yok etmeyi, ki bu da lüks edinme alışkanlığının da ortadan kalkması anlamına gelir. Lykurgos, yurttaşların ölçsüz zevklerinin kaynağını ortadan kaldırmak ve yurttaşlar arasındaki eşitliği olabildiğince arttırmak istemektedir (fakat Aristoteles sonucun farklı olduğu eleştirisini getirir). Bundan sonra da sosyal yapıda ahlaki ve kültürel reformlar yapar: ortak sofralar, belli lükslerin yasaklanması, evlenme, kız ve erkeklerin eğitimi (agoge) vb. Sonrasında Sparta’nın sosyal yapısı yavaş yavaş biçimlenir. Artık Lykurgos başarılarından tamamen memnundur. Plutarkhos’un dediğine göre, “Lykurgos en önemli yasalarının töreleştirdiğini, kurduğu düzenin kendisini koruyup yürütecek kadar güçlendiğini görünce, Platon’un dediği gibi, tanrı dünyayı kurup ona ilk hızını verdikten sonra nasıl büyük bir sevinç duymuşsa, o da yürürlükte gördüğü devlet düzeninin güzelliği ve büyüklüğü karşısında kıvanç ve övünç duyarak, bu düzenin ölümsüzlüğü ve değişmezliği için insanoğlunun elinde olan her şeyi yapmak istedi”.⁵⁰ Lykurgos’un “elinde olan”, yurttaşları toplayıp kendisinin kâhini görmeye gideceğini söylemek, o dönmeden önce de yasalarda hiçbir değişiklik yapmayacakları sözünü verdirmek olacaktır. Sonrasındaysa, zaten artık yaşlanmış olan Lykurgos, ölümünü de anlamlı kılarak kendini açıklıkla öldürmeyi seçer. Lykurgos Sparta’ya asla dönemeyecektir ve Spartalılar da yeminleri gereği Lykurgos yasalarını ebediyen korumalıdır.⁵¹ Böylece tanıdığımız haliyle Sparta kurulmuş olur.

⁴⁷ Burada Rousseau’nun insanların aslında doğuştan eşit olduğu fikrinin nereden esin alınmış olabileceğini de görüyoruz: İnsanlar eşit doğmuştur, ama çarpık sistemler kendi yozlaşmış değerlerini zorlarlar.

⁴⁸ A.g.e., s.15.

⁴⁹ A.g.e., s.16.

⁵⁰ A.g.e. s.48.

⁵¹ A.g.e., s.49.

b. Sparta'nın Muhafazakârlığı ve İzolasyonu

Rousseau'nun imgesini kurduğu Sparta karakteristiğini, tarihi bağlamında biraz daha açıklamamız gerekir. Sparta ekonomisi, başlıca iki alana dayanmaktadır: İlk olarak toprak ve tarımcılık (ki toprağı işleyen helotlar, yani köle sınıfıdır), ikincisi de askerliktir. Lykurgos reformlarından sonra altın para döngüsü kısıtlanmış olur. Atina'nın diğer uluslarla ticaret ilişkileri daima güçlüdür ve ekonomisi için ticaret oldukça önemlidir. Fakat Sparta'da temelde takas şeklinde devinim sağlandığı için ticaret güçlü bir sermaye kaynağı olamayacağından dolayı mülk edinmenin en iyi yolu askerliktir.⁵² Peloponez Savaşları'ndaki zaferlerine dek ticareti kısıtlayan bu demir paralar kullanılacaktır.⁵³

Bu durumda feodalizme benzer, "doğal ekonomi" olarak adlandırılan ekonomi biçimi oluşacaktır (Ortaçağ'ın feodalizmini yıkan ticaret ve kentleşme ekonomisi, izole yaşamın ticaret ile nasıl dağılabileceğinin örneğini bize sunuyor olmalıdır). Dışarıyla ticareti beslemeye yeterli olmayan bu ekonomi, lüksleri sınırlamayı amaçlamaktadır. Ortaya çıkan ise, temelde ağır işleri kölelerin gördüğü, kalan bol vaktini çalışmakla geçirmesinin anlamı olmayan ve bu vakti de kamu işlerine adayacak kadar vatanını sevenlerin, "aristokratik bir yaşam" içindeki, ütopyaı andıran bir yurttaşlar topluluğudur. "Thukydides de Spartalıların uzun öteden beri mütevazı ve son derece eşitlikçi bir hayat tarzı benimsediğini yazar. Zengin olma arzusu ve gösterişi, toplumsal uyum açısından tehdit olarak algılanır; lüks tüketim ürünleri ve rahat bir hayat da, her tür zorluğa katlanması ve cesaret göstermesi gereken insanlar için gereksiz ve tehlikeli sayılır."⁵⁴ Pomeroy'un ifadesiyle, zaten "Spartalıları da birbirlerine *homoioi* (eşler, eşit statüdekiler) şeklinde hitap ederlerdi".⁵⁵

Bu durum, Sparta'nın ütopya tasvirlerinin modeli ve kaynağı olagelen imgesini kurmuş olur. Lykurgos'un diğer reformlarıyla beraber lükslerin bu ortadan kaldırılması, "yurttaşlar arasındaki ayrımı kapatmayı amaçlamaktadır" (Hodkinson ve Morris, 2012, s.105).⁵⁶ Dolayısıyla eşit ve nispeten tek biçimli bir yurttaşlar topluluğu kurulmuşa benzer. Bu düzenin "eğitimi, uygarlık öncesi durumun yerini almaktadır", yani doğal düzeni kurduktan sonra sabit ve istikrarlı yönetimiyle bunu muhafaza etmektedir. Lykurgos'un da

⁵² Umberto Eco [Edt.], *Antik Yunan*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, s.95.

⁵³ Sarah B. Pomeroy, "A Brief History of Ancient Greece", s.102.

⁵⁴ Umberto Eco, "Antik Yunan", s.95.

⁵⁵ Sarah B. Pomeroy, "A Brief History of Ancient Greece", s.102.

⁵⁶ Stephen, Hodkinson & Ian Macgregor Morris, "Sparta in Modern Thought", s.118.

reformlarındaki temel amacı budur; ki Rousseau'ya göre, Lykurgos reformlarının asgari seviyeye indirdiği bu eşitsizlik bilimler, sanatlar ve lükslerden kaynaklanmaktadır. Halbuki doğa durumunda salt eşitlik (en azından -asıl aranan- manevi alanda) hakimdir. Lykurgos'un Rousseau'ya göre sanatçıları vb. devletine almamasının da sebebi budur. "Sparta'nın büyüklüğünü Lykurgos'a borçlu olduğu ve şehrin kendi yasalarına itaat etmeyi bıraktığı an Yunanistan üzerindeki hakimiyetinin bitmiş olduğu, Yunan ve Roma dünyalarında ortak bir görüştür" (Eco, 2018: 90). Dolayısıyla, Sparta efsanesi Lykurgos ile olan bağı kadar yaşıyor gibi gözükmektedir.

Lykurgos reformlarının amacı ve Sparta'nın tarihteki karakteri, kentin dışı kapalı bir izole yaşamını ortaya çıkarır. Ayrıca Herodotos Sparta'ya şöyle değinir: "Lakedaimonlular bütün Yunanistan'ın uygarlıkta en geri halkıydılar; dışarıya kapalıydılar."⁵⁷ Bir de kentin coğrafi olarak dört taraftan çevrili olduğuna dikkat çekmek gerekir (birçok Yunan toprağı ada olsa da Sparta bilhassa stratejik bir avantaja sahiptir): Pelopenoz bölgesi (yani Lakonia) bir yarımadadır, Sparta da bu yarımadayı çeviren dağların arasındaki vadide konumlanmaktadır; dolayısıyla üç taraf yüksekliklerle çevriliyken dördüncü taraf da denizdir. Böylece sisteminin istikrarını muhafazakârlığına bağladığının coğrafi yönündeki paralellliğini de görebilmekteyiz. Aşırı bir yorumda Spartalılardan "kırlarda yaşayan keşişler" olarak bile bahsedilir.⁵⁸

"Spartalılar her şeyden önce geleneksel yurttaşlık hayatlarıyla gurur duyarlar; kurumlarının özelliklerine inançları tamdır."⁵⁹ Yasaları ve memuriyetleri pek sorgulanmazcasına yerleşiktir. Lykurgos, Sparta'nın bu potansiyel tutumunu yasalarla temellendirip şekle sokmuştur. Atina ise, Sparta'nın ondan çok farklı olan kardeşidir. Genel bir izlenimde; atılgandır, ticareti sever, maddi veya manevi fethi severdir, değışkendir ve zihni açıktır. Atina'yı Antik Yunanistan'ın kültür öncüsü yapan da aslında bu tutumudur. Sparta karşıt bir yapıdadır ve başarısı ihtiyatına sıkı sıkıya bağlıdır. Bir yabancı bünyesine katılmak istediğı zaman beklenen ilk normal tepki, çeşitlilik sayesinde kültürel olarak zenginleşeceği değil, onun bünyesine ondan olmayan bir şeyin etki edeceği rahatsızlığıdır. Plutarkhos bunu şu şekilde anlatır: "Lykurgos Spartalıların keyiflerince yurtdışına çıkmalarına, başka ülkelerde dolaşmalarına izin vermiyordu; çünkü oralarda kötü eğitilmiş insanların törelerine özenir, yabancı alışkanlıklar edinebilir ve kendi yurdundakinden

⁵⁷ Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ekmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.36.

⁵⁸ (François Jean de Chastellux tarafından. On sekizinci yüzyıldan asker ve düşünür.) Akt. Jennifer Tolbert Roberts, "Athens on Trial", s.167

⁵⁹ Umberto Eco, Antik Yunan, s.93.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

başka türlü yönetim biçimlerine kayabilirlerdi. Şehre sızan ve bir işe yararı olmayan yabancıları da bu düşünceyle sınır dışına çıkarırdı. [...] Kaygısı bu yabancıların kötü alışkanlıklar getirmesiydi. [...] Yurdunu bir bedene giren kötü hastalıklardan korur gibi, dışarıdan gelebilecek kötü törelerin salgınından koruyordu.”⁶⁰ Dolayısıyla Rousseau’ya göre “mutlu bilgisizliği” muhafaza etmenin de yegâne yolu budur.

c. Peloponez Savaşları ve Atina’ya Karşı Sparta

Thukydides’in *Peloponnesos Savaşı*, Yunanistan’ın en büyük iki gücü Atina ve Sparta’nın müttefikleriyle beraber yer aldığı söz konusu savaş eşliğinde iki devletin tarihini ele alır. Bu savaş, döneminin “dünya savaşı”dır⁶¹ ve dolayısıyla Thukydides’in metniyle beraber bu olay ve durum, “Atina ve Sparta” *karşıtlığının* en bariz dışavurumu olur.

Atina ve Sparta, Pers Savaşları’ndaki (M.Ö. 499-449) Yunanistan’ın nihai zaferi sonucunda baş kahramandır. Özellikle Atina, savaş sonrasında da tüm Yunanistan’a karşı yayılcı bir tutum gösterir. Savaşlardan sonra ileride gelebilecek olası tehdiye karşı Delos Birliği kurulur. Bu birliğin temeldeki amacı halihazırda bir donanma bulundurmaktır; bu donanma için birçok devlet, kendi donanmalarını kurmanın masrafının daha fazla olacağı ve Atina’nın denizde fazlasıyla yetkin olmasından dolayı gemiler için doğrudan Atina’ya para göndermeyi tercih eder. “Böylece Atina donanması müttefiklerin katkısıyla büyümekteydi; buna karşılık müttefiklerse, isyan ettiklerinde hazırlıksız ve savaş tecrübesiz oluyorlardı.”⁶² Birliğin lideri olan Atina, erkini diğer devletler üstüne çevirerek hakimiyet kurmaya başlar, birlikten ayrılmak isteyen ya da bu ve herhangi bir konuda çatışma yaratan devletlere izin vermez. “Atinalılar, Yunanistan’ı Barbar’ların aşağılamasından kurtardıkları için, karşılığında onu baskıya alma hakları olduklarını düşünüyordular.”⁶³ “Atina Emperyalizmi” olarak anılan bu süreçte birçok devlet Atina’nın vasalı haline gelir.⁶⁴ Bu ortamdaki Atina-Sparta gerilimi iyice artarak nihayetinde Peloponez Savaşları’na (M.Ö. 431-404) sebep olacaktır.

Fakat emperyalizm sürecinin sonunda, Atina’nın atılğanlığı Yunanistan’ın hincını kazanmış olacaktır: “Bir kısmı Atina’nın egemenliğinden

⁶⁰ Plutarkhos, “Lykurgos’un Hayatı”, s.46.

⁶¹ Umberto Eco, “Antik Yunan”, s.131.

⁶² Thukydides, *Peloponnesos Savaşı*, çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.66.

⁶³ Akt. Jennifer Tolbert Roberts, “Athens on Trial”, s.159.

⁶⁴ Thukydides, “Peloponnesos Savaşı”, s.65.

kurtulmak isteyen, öbürleri de boyunduruk altına girmekten korkan Yunanlıların çoğunluğunun Atinalılara karşı kızgınlığı öyle şiddetliydi ki, her biri, katılmayarak seferi köstekleyeceğini düşünmekteydi.”⁶⁵ Yani belli bir mesafeden Atina'nın eylemlerine bakarsak, atılganlığı ona zengin bir dönem sağlamış, ama sonunda onun bahtına karşı dönmüştür: Peloponez Savaşları'nın mağlubu Atina olmuştur (nihayetinde yine kendini bu mağlubiyetin ona zararından çekebilse de), çünkü müttefiklerine köle gibi davranan Atina'nın elinden “Yunanistan'ı kurtarmak niyetlerini de ilan ettiklerinden, genel sempati Lakedamonialıların tarafındaydı”.⁶⁶ Böylece atılganlıkları, doğal sonucu olarak bu sefer de Atina'ya karşı dönmüş olur, “Sparta ise Atinaların fesatlıklarını defedecek güç olarak anılır”.⁶⁷

Savaşların galibi Sparta olur. İlk başta Yunanistan tarafından “özgürlüğü muhafızı” olarak görülen Sparta, savaşların sonucunda Atina'ya “Otuz Tiranlar” olarak adlandırılan yönetim kurulu altındaki oligarşiyi zorlar (403 yılında, bir darbeye Atina demokrasisini tekrar kuracaktır).

Peloponez Savaşları'nın önemi, Atina ve Sparta atışmasının birer ideolojiler karşılaşması değerini taşımasıdır. Dolayısıyla Thukydides bu iki devleti kendi karakterlerini resmederek ele alır. Pers Savaşları sonrasında Atina altın çağını yaşar. Perikles yönetimindeki bu dönemde, Atina “radikal demokrasinin mekanizmalarının mükemmelleştirilmesine denk gelen otuz yıllık mutlak bir ihtişam dönemi yaşar (MÖ 461-431)”.⁶⁸ Tragedyalar Aiskhylos, Sophokles ve Euripides ile artık son biçimini alır ve tiyatro geleneği iyice kalıplaşır. Kültür alanındaki gelişmeler hızlanır; felsefe, sanatlar, edebiyat gelişir; ticaret güçlenir vb. Hatta Perikles, ünlü söylevinde Atina'dan “Yunanistan'ın okulu” olarak bahseder.⁶⁹ Thukydides, Atina'daki Rousseau'nun karşı felsefesini şöyle aktarır: “Şimdiki zamanın tadını pek az çıkarırlar, çünkü hep daha çok şey elde etmek isterler; çünkü gözlerinde, görevi yerine getirmekten başka bayram yoktur: Hiçbir iş görmeden dinlenme, onlara güç bir çalışmadan daha ağır gelir. Kısacası, mizaçları gereğince rahat durmaları kadar, başkalarını rahat bırakmaları da imkânsızdır demek, kesin gerçeği söylemek olur.”⁷⁰ Sparta'nın muhafazakâr ihtiyatlılığına karşın Atina'da tam aksi bir politika gözlemlenmektedir – sonuçta demokrasinin doğumuna yol açacak olan ideolojik yapı Atina'nınkiydi. Tabii ki şehir-devletlerinde bölgede yaşayan insan

⁶⁵ A.g.e., s.96.

⁶⁶ A.g.e., s.96.

⁶⁷ Jennifer Tolbert Roberts, “Athens on Trial”, s.158.

⁶⁸ Umberto Eco, “Antik Yunan”, s.122.

⁶⁹ Thukydides, “Peloponnesos Savaşı”, s.112.

⁷⁰ A.g.e., s.51.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

sayısı ile yurttaş sayısı arasında büyük fark mevcuttur, fakat yine de Atina daima dünyaya, çeşitliliğe ve düşüncelere açık kalmıştır.

Atina'nın demokrasisinin öncül yasa koyucusu, Sparta'nın Lykurgos'una karşılık -yine yarı-mitolojik bir figür olan- Atinalı Solon'dur. Lykurgos'un Sparta için tasarladığı yekpare komünist yapıya karşın "Solon, toplumsal farklılıkların devam etmesi gerektiğini savunur".⁷¹ Lykurgos'un tanrıdan gelen yetkesine karşı Solon'un yasa koyuculuğu laiktir. Dolayısıyla Soloncu düşünce, Sparta'nın ütöpik tek biçimliliğindeki mutlak eşitlikçiliğe karşın çok daha liberal bir ideoloji olmuştur, hatta bizzat kendi şiirlerinde, Solon, mal mülk edinmenin kısıtlanmamasına şu şekilde değinir⁷²:

"Çünkü halka kâfi derecede ayrıcalık tanıdım ben,
ne eksilttim onurlarını ne de fazladan verdim;
kudret sahibi olanların ve mülklerine imrenilenlerin de,
planlamadım bir saygısızlığa uğramalarını;
iki tarafı da kuşatarak sağlam bir kalkanla,
vermedim izin iki tarafın da haksız zaferine."⁷³

Nihayetinde, Sparta için askeri başarı yanında coğrafi ve kültürel izolasyon, en temel karakteri yansıtmaktadır. Son olarak, Thukydides'in ağzından savaş arifesinde Spartalılarla konuşan Korinthoslu elçilerin söyledikleri, Spartalı ve Atinalı karakteri hakkında bazı önemli özelliklerin altını çizmeye yardımcı olacaktır:

"Atinalıların ne biçim hasımlar olduğunu da düşünmüyorsunuz; sizden ne kadar, ne kadar farklılar! Yeniliklerden hoşlanırlar, karar verdikleri şeyi tasarlayıp gerçekleştirmede acele ederler; sizse, var olanı kurtarmakta anlaşırsanız da, buluş gücünden yoksunsunuz ve gerekeni yapmazsınız. Onlar, güçlerinden fazla ataklık gösterir; beklenmedik derecede ataktırlar; tehlike içindeyken bile umut doludurlar. Sizin tutumunuzsa, elinizden gelenden daha azını yapmağa dayanır; kesin olan şeyden bile kuşkulanırsınız; güç durumlardan asla kurtulamayacağınızı sanırsınız. Onlar harekete geçer, siz oyalanırsınız; onlar yabancı ülkelere yolculuk eder; sizler evde oturmaktan en çok hoşlanan insanlarsınız. Onlar ülkelerinden ayrılırken bir kazanç sağlamayı

⁷¹ Umberto Eco, "Antik Yunan", s.110.

⁷² Peloponez Savaşları, aslında bir bakıma kapital ideoloji ve komünist ideolojinin çatışması olarak da okunabilir.

⁷³ Erman Gören [Derleyen ve Çeviren], *Homerosçu İlahiler'den Pindaros'a Arkaik Yunan Şiiri Antolojisi* içinde "Solon", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.163.

düşünür; siz evinizden çıkarken bugünkü duruma zarar vereceğinizi sanırsınız.”⁷⁴

Ütopyalar ve Ütopya Düşüncesi

Sparta'nın -imgesinin- da bir temsili olduğunu varsaydığımız ütopya düşüncesi, şüphesiz ki cennet fikri ve veçheleri kadar eskidir. Eski Ahit'te bu ütopya Cennet Bahçesi, Yunan mitolojisinde de Altın Çağ ve Elysium Ovaları ile karşılık bulurlar. Fakat başta More olmak üzere ütopya tasvirlerinde Sparta ve Lykurgos'un önemli etkisi olmuş, Sparta bir Antik Yunan ütopyası modeli olmuştur. Thukydides ve Plutarkhos tarihi başta olmak üzere Atina'nın tasvir edilen yapısı, birçok ütopyacıya daha az çekici gelmişti.⁷⁵ Ütopyacılığı, amaçlarına göre mitik ve politik olarak ayırmak gerekir. Mitolojiler kültürün inancının ürünü iken, politik düşünce yeryüzündeki bir çabayı zorunlu kılar. Dolayısıyla, ütopya her koşulda logosantrik düşünce kökenli bir idealcilik olsa da, bu ütopyanın ne için ortaya çıktığına yani amacına dikkat etmemiz gerekir.

Ütopyalar neredeyse her zaman diğer toprak parçalarından ayrılan bir adadır: Atlantis bir adadır, Utopia bir adadır, Güneş Ülkesi ada olmasa bile sıra sıra duvarlar onu dışarıdan muhafaza eder, Elysium bir adadır, Amerika ilk keşfedildiğinde bir cennet sanılmıştır, Aden Bahçesi ise bizzat Tanrı tarafından muhafaza edilmektedir vb. Dolayısıyla her koşulda içerisinin dış etkilerden muhafazası azami seviyededir ve tehdidin yalnızca dışarıdan geleceği benimsenir. İçerisi ise sıklıkla tüm halkını sakınan kralın “huzurlu krallığı”dır.

“Cennet kültürünün paraleli ve modern ütopya düşüncesi bütünün mitik temelini” ilk Yunanlı anlatıları Hesiodos ve Homeros'tadır.⁷⁶ Hesiodos, kendi çağına olan hoşnutsuzluğunu dile getirerek, mükemmel ve bütünlük içindeki bu ilkel varoluş döneminden *İşler ve Günler*'de, Pandora Efsanesi'nin hemen peşine bir nostalji içinde bahseder. Altın Çağ'da insanlar “Tanrılar gibi [...] kaygısız, rahat, acısız, dertsiz” yaşamaktadır. Henüz kadın da var olmadığı için cinsler diyalektiği yoktur. İnsanlar topraktan doğar ve acısızca ölürlere. Hesiodos'un -aynı yerdeki- ifadesiyle, “Dünyanın var yoğu onlarındı/Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu”.⁷⁷ Altın Çağ, bir rahatlık ve masumiyet dönemidir. Aksine Demir Çağ'da (yani şairin ve bizim çağımız) ise, “Hubris [kibir] ile Dike [adalet]

⁷⁴ Thukydides, “Peloponnesos Savaşı”, s.51.

⁷⁵ Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World*, Harvard University Press, Cambridge, 1980, ss. 93 ve 96.

⁷⁶ A.g.e., s.64.

⁷⁷ Hesiodos, *Theogonia – İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat – Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.53.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

bir arada varolurlar ve insanın iyi ve kötü arasında seçim yapma şansı vardır".⁷⁸ Aynı mitin anlatısı, Ovidius'un *Dönüşümler*'inde de şu şekilde başlar:

"Altın çağ doğmuş ilkin acısız, yarasız,
Doğrulukla, güvenle yürürdü işler kendince.
Ne ceza, ne korku, ne tunca yazılı korkulu
Sözler, ne yargıçların önünde titreyen
Zavallı halk. Kendiliğinden yürürdü düzen."⁷⁹

Dolayısıyla Altın Çağ'ın -tasvirindeki imgesine göre- insan yapımı yasalara ihtiyacı yoktur. Doğal ahlaka uyan insanlar, tıpkı Rousseau'nun yabancı insanındaki gibi bunlara ihtiyaç duymamaktadırlar. Ancak, Demir Çağ ile beraber iyi ve kötünün seçime kaldığı bu çağda yasalara kaçınılmaz olarak ihtiyaç duyulacaktır.

Elysium (ya da Mutlular Adaları) -tam olarak Yahudi-Hristiyan geleneğinin dikotomisine denk gelmemekle beraber- Yunan mitolojisinin cennetine karşılık gelmektedir. Elysium, Hesiodos⁸⁰ ve Homeros'a⁸¹ göre oradakilere Toprak Ana'nın baktığı, Kronos'un kralı olduğu ve yalnızca kahraman ve istisnai derecede erdemli insanların gönderildiği ölüm sonrası ikamet yeridir.⁸²

More'un Utopia fikrinin kentinin şekillenmesi de tıpkı Hesiodos'un kendi çağına duyduğu gibi dönemin İngiltere'sinin durumuna hoşnutsuzluğuyla baş başa gider. "İngiltere'nin durumundan duyduğu huzursuzlukla, More, sosyal bozuklukların sebebini açgözlülük, gösterişçilik ve bencillığe atfetmiştir."⁸³ Kitabın ilk bölümü de bunu ele alır. Yalnız, Platon'un aksine "More'un model devleti, metafizik değil ahlaki ilkelere dayanır".⁸⁴

⁷⁸ Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, "Utopian Thought in the Western World", s.70.

⁷⁹ Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel Yayınları, İstanbul, 2017, s.24.

⁸⁰ Hesiodos, "Theogonia - İşler ve Günler", s.55 [İşler ve Günler, 167-173].

⁸¹ Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat - A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.72 [IV, 563-568].

⁸² Manuel'lerin de belirttiği gibi, ütopyalar aslında psikanalitik bir bakış açısından ele almaya çok müsait bir konudur: "İnsan fetüsü de bir adadır ve insanlar, ütopya adalarında, etraflarını saran koruyucu sınının özlemine sık sık dile getirirler. Birçok Elysium, Altın Çağ ve cennetvâri ütopyaların anaç sembolizminin altını çizmeye gerek bile yoktur" (s.76).

⁸³ W. Thomas Africa, *Thomas More and the Spartan Mirage. Historical Reflections / Réflexions Historiques*, 6(2), 343-352. Retrieved June 5, 2020, from www.jstor.org/stable/41298725.

⁸⁴ Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, "Utopian Thought in the Western World", s.119.

Utopia kenti, aslında en başından beri bir ada değildir – kentin kurucusu kral Utopus, bölgeyi bizzat karadan ayırtmıştır.⁸⁵ Bu devlette para özel bir değeri yoktur, altın dahi ancak aşağılamak amacıyla kölelere takı olarak takılır.⁸⁶ Utopialılar'a göre, tabiatla herkes eşit yaratıldığından,⁸⁷ "hiç kimse başkalarının üstünde değildir".⁸⁸ Sparta'ya ait ortak sofralar gibi birçok gelenek de benimsenmiştir. Mülk sahipliği birçok kötülüğün sebebi olarak kabul edilir. Utopialılar, Aristoteles etiği, Epikürosçu felsefe ve -kendi bağlamında- Freud kuramında gördüğümüz haz ilkesini prensip edinebilecek basitliktedirler: "Utopialılar'a göre bütün davranışlarımızın, hatta bütün erdemlerimizin amacı, son ereği keyiftir. Keyif dedikleri şey, insanın doğal bir tat aldığı her ruh ve beden halidir."⁸⁹

Mitlerden felsefeye doğru şekil değiştiren ütopya, böylece salt bir fantezi olmaktan çok model sunma rolünü edinmektedir. Dolayısıyla politik bağlamında ütopyacılık ilk önce bir aydınlanmacılıktır. İdealin örnek verilmesi, ona doğru yönelmeyi salık verir, ki More'un bu ismi ("olmayan-yer") vermesi, bu idealin gerçekliğinden bağımsız bir değer taşıdığına benimsenmesini gösterir. Ütopya, Manuel'lerin de vurgusuyla, "yeryüzünde insan yapımı cennettir".⁹⁰ Buna göre, aynı zamanda politik bir çabanın ürünüdür. More'un da asıl çabası, "ütopyacılık" ile basit varoluşun idealciliğine düşmüş olsa dahi çağdaşlarına bunu sezdirme olmuştur.

Ütopyanın teori-pratik ayrımını bir kenara koyarsak (ki "ütopya" dediğimiz zaman bu ayrımın kapanmayacağını a priori var sayarız), mitolojik ütopya ve politik ütopya ayrı olarak göz önünde bulundurmamız, ilkinin tarih-öncesi veya tarih-ötesi bir varoluş anlamında ve ikincisini tarihi varoluş anlamında görmemiz gerekir.

a. Rousseau'nun Ütopyası

Rousseau'nun çağı hakkında duyumsadığı mevcut ve mümkün arasındaki hoşnutsuzluk, çocukluğunda başlamış ve klasik yazarların okumasıyla keşfedilmiştir (ayrıca fenomen dünyasının tehdit edici izlenimi de doğumunda annesinin ölmesi ile perçinlenmiş olur). *İtirafar'* da yedi yaşında bu

⁸⁵ Thomas More, *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu – Vedat Günyol – Mîna Urgan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.40.

⁸⁶ A.g.e., s.58.

⁸⁷ Halbuki Rousseau'ya göre "eşitsizliğin kaynağı" uygarlıktır.

⁸⁸ A.g.e., s.64.

⁸⁹ A.g.e., s.64.

⁹⁰ Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, "Utopian Thought in the Western World", s.112.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

okumalara başlamasını ve aldığı hazı anlatır. Fakat bu ideal dünyalarla kıyaslandığında çağının Avrupa'sı ise arada kalmış bir durumda gözükür.⁹¹ Russell, Rousseau'nun geleneksel anlamda bir "filozof" olmadığını altını çizer.⁹² Bunun sebebi, Rousseau'nun sistematik bir felsefeyi izlememesidir. Buna göre Rousseau'nun düşüncelerini ortaya atarken duyduğu itilimler, daha çok bireysel ve psikolojik olmalıdır. Elbette romantik karakteriyle ve coşkusal işlevde kullandığı -kalkış noktası yazarı olan- üslubuyla da bu örtüşmektedir. Dolayısıyla psikanalize girmesek dahi Rousseau'nun psikolojisi bize filozofun düşüncesinin temel eğilimleri hakkında ipucu verecektir.

Rousseau'nun otobiyografilerinde değindiği başlıca üç dönemi şahsi bir Altın Çağ'ın temsili olarak alabiliriz. Birincisi, "kır hayatının sadeliğinde" geçirdiği çocukluğundaki yatılı eğitim dönemi⁹³ (ki bu mutlu dönem, bilindik tarak olayında "Rousseau'ya yapılan haksızlıkla" bozulur⁹⁴); ikincisi, Madame de Warrens yani namı diğer "maman"nın yanında "vadi yamacında tek başına bir evde" geçen dönem;⁹⁵ üçüncüsü, sürgün edildiği İsviçre'deki Saint-Pierre adasında geçen atalet içinde "yalnızca kendi varoluşundan zevk aldığı" dönem.⁹⁶ İlki kırdan geçen çocukluk, ikincisi vadide izole bir evde geçen gençlik, üçüncüsü toplumdan uzakta bir adada geçen yaşlılık - Rousseau'nun otobiyografileri, bu basitlik ve masumiyet içindeki yaşam ve onun dış müdahale tarafından bozulduğu birçok örneği barındırmaktalar. Bu otobiyografik anlatılar bize şaşmaksızın Altın Çağ'ın varoluş durumunu hatırlatırlar. Altın Çağ'ın mitolojik resmedilişinde, daima Doğa Ana insanları beslemekte ve onlara ihtiyaçlarının yoksunluğunu duyumsayacak boşluk bırakmamaktadır. Aynı şekilde Rousseau'nun çocukluğunda tasvir ettiği "isteklerin az kışkırtıldığı ve onlara karşı çıkmadığı için bir şey istemenin akla gelmediği"⁹⁷ bir varoluştur.

Şüphesiz bu doğa içindeki basitlik ve masumiyet durumu, Rousseau'nun romantik yanıyla baş başa gitmektedir. Kültür, insanın bahtsızlıklarının sebebidir. Birinci söylevin Sparta düşkünlüğü ve ikinci söylevin doğal durum tasviri, insanın başına gelen bahtsızlıkların kendisi tarafından açıldığını, doğanın ise özünde bunlardan azade olduğunu iddia eder. Böylece,

⁹¹ Jean-Jacques Rousseau, "İtiraflar", ss.19-20.

⁹² Bertrand Russell, "A History of Western Philosophy", s.684.

⁹³ Jean-Jacques Rousseau, "İtiraflar", s.24.

⁹⁴ A.g.e., s.32.

⁹⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Yalnız Gezerin Hayalleri*, çev. Hasan Fehmi Nemli, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.119.

⁹⁶ A.g.e., s.62.

⁹⁷ Jean-Jacques Rousseau, "İtiraflar", s.22.

Rousseau'nun ütopyası -daha doğrusu ideal varoluş resmi-, Altın Çağ'ın bir temsili yerini almış gibi gözükmetedir.

b. Cennetten Kopma

Son olarak bilimler ve sanatların gerçekten neye karşılık geldiğini anlamamız gerekemekte. Temel anlamda, "Rousseaucu vizyonun harmonisi bilim ve teknolojinin yayılmasıyla, arzular dinamik ve sınırsız hale gelip ihtiyaçlarla aynı şey haline geldiğinde, düzeltilemezcesine bozulmuştur".⁹⁸ Rousseau'nun temel prensibi doğal durumda insanın duygular etkisinde davrandığı, bilincin varsa bile asgari düzeyde varolduğu ve doğal durumun insanın altın çağı veya cenneti olduğudur. Temel ihtiyaçlarıyla yetinir durumda ve bundan fazlasını arzulamazken insan mutludur. Rousseau'ya göre "[insanın güçsüzlüğü] gücüyle arzuları arasındaki eşitsizlikten gelir. Bizi güçsüz kılan tutkularımızdır, çünkü onları tatmin etmek için doğadan daha çok güç gerekir".⁹⁹ Bahsedildiği üzere, Rousseau'ya göre arzuların kontrolsüzce artması da lükslerin çoğalmasından kaynaklanmaktadır. Demek oluyor ki cennetvâri varoluş, arzuların sahip olunan yetilerle eş zamanlı ilerlemesini ifade etmektedir. Altın Çağ'da böyle bir varoluş vardır. Aynı şekilde Lykurgos'un reformları sayesinde Sparta da buna sahiptir. Fakat Atina bilimler, sanatlar, lüks ve teknoloji ile arzularını ölçsüzce beslemektedir. Rousseau'ya göre bu öncelikle onu doğal ahlaktan uzaklaştırmakta, sonrasında da yine doğal durumun Altın Çağ miti ile hikâyeleştirilen öz varoluşundan koparmaktadır.

Eski Ahit mitinde Şeytan'ın sebep olduğu cennetten kovulma, Yunan mitolojisinde de yine bir hilebaz figür arketipi olan Prometheus'un edimi yüzünden gerçekleşir.¹⁰⁰ Prometheus aslında filantrop bir edim amacıyla olsa da, bunun sonucu olarak -Rousseau'nun aynı ifadesiyle- "tanrılarla birlikte yaşayan ilkel insanlar" ile tanrılar arasına mesafe girer.¹⁰¹ Mitin ilk anlatımı Hesiodos'tadır; burada Prometheus, doğrudan tanrılara karşı insanın yanında yer alır ama onun eyleminden dolayı insan cennetvâri varoluşundan yaşamın belalar içinde ve durmadan çalışmaya mahkûm eden durumuna geçer.¹⁰² Mit,

⁹⁸ Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, "Utopian Thought in the Western World", s.448.

⁹⁹ Jean-Jacques Rousseau, "Emile ya da Eğitim Üzerine", s.207.

¹⁰⁰ Şeytan'a atfedilen Lucifer ismi (aslında bu isim Eski Ahit'te Babil kralına atfedilir [Yeşaya, 12]), "ışık-getiren" olarak çevrilir (bkz, <https://www.etymonline.com/word/lucifer>); Prometheus da aynı şekilde "ateş-getiren"dir.

¹⁰¹ Jean-Pierre Vernant, *Eski Yunan'da Mit ve Toplum*, çev. Mehmet Emin Özcan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s.218.

¹⁰² Hesiodos, "Theogonia – İşler ve Günler", ss.22-26 ve 50-52.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

Platon'da da ilginç bir şekilde, Protagoras ve Sokrates arasındaki diyalogda, Protagoras tarafından erdemin sonradan öğretilbileceği fikrini ifade etmek için alegori olarak kullanılır.¹⁰³ Platoncu düşüncede öğrenmek bir "hatırlama" olduğundan dolayı, bu, erdemin öğretilbilirliği fikri ile diyalojizme sokulur. Metinde, Prometheus'un insana getirdiği şey hakkında, "ateşle birlikte sanatlar bilgisi"¹⁰⁴ olarak bahsedilir. Yunancası "tekhne" olan bu kelime (sanatlar bilgisi), "teknoloji" kelimesinin etimolojik köküdür.¹⁰⁵ Prometheus, doğal yetileri türünün devamı için yetersiz olan insana bu hediye getirdiği için insan türü kurtulmuştur ama bunun bedeli de Zeus'un cezalandırması olmuştur. Dolayısıyla *tekhne*, insanın tür olarak devamı için -hem- zorunlu olmakla beraber -hem de- onun mutsuzluğunun da sebebidir. Aynı şekilde Prometheus da "hem yozlaştırıcı hem de kurtarıcı" bir figürdür.¹⁰⁶ Ateşin antropolojik değeriyle beraber Prometheus'un ateşi sıklıkla uygarlığın tanıtılması olarak yorumlanmaktadır. Bununla birlikte, Erhat'ın da belirttiği üzere, Prometheus daima "bilinç ve özgürlük" kavramlarının sembolü olmuştur.¹⁰⁷

Sonuç: Prometheusçuluk ya da Anti-Prometheusçuluk

Aydınlanmanın mottosu "sapere aude", Manuel'lerin de belirttiği gibi "Prometheusçu bir slogandır".¹⁰⁸ Örneğin Shelly'nin *Frankenstein*'i ve Goethe'nin *Prometheus* şiiri bir başkaldırıyı ve Prometheusçu yaratım gücünün insana ait bu yanını ele alırlar. On sekizinci yüzyıl, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi ile beraber çağdaş "modernizm" in en radikal adımını atar; topluma ve ilerlemeye duyulan güven eşliğinde uygarlığın ütopyası umudu doğar. Romantizm ise bu ani "aydınlatma" isteğine bir karşı çıkıştır; kentleşen ve teknolojisini durmaksızın geliştiren topluma karşı doğallığı ve duygusallığı savunur. Rousseau da temelde bir aydınlanma-karşıtıdır. Rousseau'nun romantizmine baktığımızda, doğadaki saltık varoluşun bilinçlenme yüzünden kaybedilişi, böylece döneminin ilerlemeciliğine karşı konumda gözükmektedir. Şimdi ütopya bir cennet, cennet de Altın Çağ'da ihtiyacın doğmaksızın doyduğu,

¹⁰³ Platon, *Diyaloglar* içinde "Protagoras", yay. haz. Mustafa Baykal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, ss.403-404.

¹⁰⁴ A.g.e., s.404.

¹⁰⁵ Platon - Protagoras, 321d: τεχνον (kelimenin çoğul hali: tekhnon. Tekil hali: τέχνη, tekhni). Çoğu zaman *edinilen*, emek sonucu *kazanılan* bilgi, beceri ve yeti anlamında kullanılır. Bkz. Aristoteles - Retorik, 1362a.

¹⁰⁶ Carl Kérenyi, *Prometheus - İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi*, çev. Tacıbaht Türel, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, s.65.

¹⁰⁷ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.255.

¹⁰⁸ Frank E. Manuel & Fritzie P. Manuel, "Utopian Thought in the Western World", s.530.

arzuların ertelenmeksizin tadıldığı, insanların doğanın bakımında eksiksizce varolduğu bir durum olarak anlaşıldığı zaman, ütopyaı bir model değil nostalji olarak canlandıran romantizm bir anti-Prometheusçuluk konumunu almış olmaktadır: Prometheus'u ve insana getirdiği ateşi, kökenden ayıran kötü bir unsur olarak kabul etmektedir.¹⁰⁹ Her koşulda bir idealcilik olmasına rağmen, ütopyacılığın örneğın More düşüncesinde aydınlanmacı da olabileceğini gördük. Fakat ütopyaı mitolojik bir olguya yerleştirdiğimizde de bir çıkış yolu sunmayan nostalji olduğunu gördük. Ütopyaların yaratımının sebebi olarak gözükken düşünceye verilen tepkiler bu şekilde ayrılmaktadır. Burada romantik nostalji, kaybolan Altın Çağ'a geri dönüşü yani "mutlu bilgisizliği" arzulamakta (her şeye rağmen politik sorumluluğu önceleyen de yine romantik nostaljinin hoşnutsuzluğu olmuştur), aydınlanmacı idealcilik ise ütopyaı yeniden yaratılabileceğini ummaktadır.

Sembolik bir aydınlanmacı olarak Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*'nde, kendi çağındaki Lakonofiliye karşılık "Sparta'nın Yunanistan'a ne yararı dokunduğunu" sorar.¹¹⁰ Şimdi bizim de sormamız gereken, Rousseaucu Sparta vahası ve Rousseaucu uygarlık öncesi altın çağda ütopyanın ne amaçla ortaya çıktığıdır. Lykurgos Spartası, Solon Atinası ile karşı karşıya getirildiğinde komünist ütopyaların başat modeli olmuştur. En başından beri bu bir idealcilik olarak belirmektedir ve şüphe götürmeksizin bir logosantrizmdir. Çünkü ideanın halihazırda mevcudiyetini varsayarak fenomen ve bu idea arasındaki farkı göz önüne serer. İdeaya erişememek ise, Altın Çağ'ın kaybından itibaren insan varoluşunun a priori koşulu olarak belirir. Bu kaybın bir başkaldırı ile hikâyeleştirilmesi şaşkırtıcı değildir, çünkü bu mit, "kökenden" kopuşun bir yansımasıdır. Kérenyi'nin ifadesiyle "[Antropomorf] dünyanın kuruluşu ile ilgidilir."¹¹¹ Buna göre Rousseau düşüncesi de -bilhassa ilk söylevin

¹⁰⁹ Dolayısıyla Rousseau modernizmin ilk sancılarını dışavurur. Aydınlanma ve özgürleştirme mottosunun temel fikri, böylece filozof tarafından insanı "doğal kökeninden" koparma olarak yorumlanır. Buna göre, modernizm ve özgürlüğün ölçsüz bağımsızlaştırması, Baudrillard'ın göstergelerin gerçeklik ilkesinden koparak hipergerçekliği kurduğu postmodern düşüncesiyle de okunabilir. Ayrıca, kapitalizmin Atina'nın serbest ekonomik yapısına paralel geldiği kabul edilebilir, çünkü lükslerin en nihayetinde ihtiyaçlar ile aynı derecede gerekli kabul edildiği kapitalist toplum durumu (ki Baudrillard eleştirisi buna da kapsamlıca değinir), Rousseau'da odaklanıldığı haliyle Atina'nın anti-ideal imgesine paralel gelmektedir.

¹¹⁰ ...Hiç Demosthenes'ler, Sophokles'ler, Apelles'ler, Phidias'lar yetiştirdi mi? Atina'nın lüksü her türden büyük adamlar yetiştirmiştir; Isparta ise birkaç komutan yetiştirdi, o da öteki kentlerden çok daha az sayıda." Voltaire, *Felsefe Sözlüğü II. Cilt*, çev. Lûtfi Ay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995, s.179. (Ayrıca bkz. Jennifer Tolbert Roberts, "Athens on Trial", s. 168.)

¹¹¹ Carl Kérenyi, "Prometheus - İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi", s.95.

*Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik
Ütopya Mı?*

Canberk ŞEREF

Rousseau'su- söz konusu başkaldırının insanı saltık varoluştan koparan tarafına polemik olarak konum almış gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- AFRICA, W. Thomas (1979). *Thomas More and the Spartan Mirage*. Historical Reflections / Réflexions Historiques, 6(2), 343-352. Retrieved June 5, 2020, from www.jstor.org/stable/41298725
- ARİSTOTELES (2017). *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- CEVİZCİ, Ahmet (2009). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- DERRIDA, Jacques (2017). *Gramatoloji*, çev. İsmet Birkan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- DERRIDA, Jacques (2017b). *Platon'un Eczanesi*, çev. Zeynep Direk, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ECO, Umberto [Edt.] (2018). *Antik Yunan*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- GÖREN, Erman [Derleyen ve Çeviren] (2018). *Homerosçu İlahiler'den Pindaros'a Arkaik Yunan Şiiri Antolojisi* içinde "Solon", İstanbul: Yapı Kredi Yayınları [159-170].
- HERODOTOS (2019). *Tarih*, çev. Müntekim Ekmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- HESİODOS (2017). *Theogonia – İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat – Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- HODKINSON, Stephen & MORRIS, Ian Macgregor [Edt.] (2012). *Sparta in Modern Thought*, Swansea: The Classical Press of Wales [105-165].
- HOMEROS (2017). *Odyseia*, çev. Azra Erhat – A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KÉRENYI, Carl (2012). *Prometheus – İnsan Varoluşunun Arketip İmgesi*, çev. Tacıbaht Türel, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- LUCY, Niall (2004). *A Derrida Dictionary*, New Jersey: Blackwell Publishing.
- MANUEL, Frank E. & MANUEL, Fritzie P. (1994). *Utopian Thought in the Western World*, Cambridge: Harvard University Press.
- MONTESQUIEU (2019). *Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler*, çev. Berna Günen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MORE, Thomas (2019). *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu – Vedat Günyol – Mîna Urgan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseaucu Logosantrizm ve Lakonofili: Sparta Bir Mitik Ütopya Mıdır Politik Ütopya Mı?

Canberk ŞEREF

- OVIDIUS (2017). *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Payel Yayınları.
- PLATON (2018). *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PLATON (2017). *Diyaloglar* içinde “Protagoras”, yay. haz. Mustafa Baykal, İstanbul: Remzi Kitabevi, İstanbul [393-445].
- PLUTARKHOS, (2019). *Lykurgos’un Hayatı*, çev. Sabahattin Eyüboğlu – Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- POMEROY, Sarah B. (2004). *A Brief History of Ancient Greece*, New York: Oxford University Press.
- ROBERTS, Jennifer Tolbert (1994). *Athens on Trial*, New Jersey: Princeton University Press.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2017). *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2018). *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*, çev. Ömer Albayrak, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2008), *Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes*, Paris: Flammarion.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2018b). *Emile ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2016). *İtirafılar*, çev. Kenan Somer, İstanbul: Isık Yayınları.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2017b). *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2011). *Yalnız Gezerin Hayalleri*, çev. Hasan Fehmi Nemli, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- RUSSELL, Bertrand (2004). *A History of Western Philosophy*, London: Routledge Classics.
- THUKYDİDES (1976). *Peloponnesos Savaşı*, çev. Tanju Gökçöl, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- VERNANT, Jean-Pierre (2017). *Eski Yunan’da Mit ve Toplum*, çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul: Alfa Yayınları.
- VOLTAIRE (1995). *Felsefe Sözlüğü II. Cilt*, çev. Lûtfi Ay, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.